

С. А. Шимків,
аспірант, Київський національний університет імені Тараса Шевченка

СУТНІСТЬ СОЦІАЛЬНИХ РИЗИКІВ ТА УПРАВЛІННЯ НИМИ У КОНТЕКСТІ СТРАХУВАННЯ ВІД НЕЩАСНИХ ВИПАДКІВ НА ВИРОБНИЦТВІ

S. Shymkiv,
Postgraduate student, Taras Shevchenko National University of Kyiv

THE ESSENCE OF SOCIAL RISKS AND THEIR MANAGEMENT IN THE CONTEXT OF INSURANCE
AGAINST ACCIDENTS AT WORK

У статті визначено сутність соціальних ризиків, причини їх виникнення та необхідність захисту від них. Досліджено роль і місце ризиків настання нещасних випадків на виробництві у системі соціального захисту громадян. Визначено необхідність у засобах профілактики настання нещасних випадків на виробництві, пов'язаних з виникненням нових видів ризиків у процесі соціально-трудова відносин. Проаналізовано ключові напрями та способи соціального захисту працівників, серед яких виділено соціальне партнерство, соціальну політику та корпоративну відповідальність бізнесу. Визначено, що додатковим елементом захисту від наслідків настання нещасних випадків як для працівників, так і для підприємців є розвиток корпоративного страхування, яке не лише доповнює гарантії, надані в рамках соціального забезпечення і соціального страхування, до максимально можливих у сучасних умовах стандартів, а й підвищує рівень довіри та імідж підприємств.

In this article defines the essence of social risks, their causes and the need to protect from them. Investigated role and place of the risk of accidents at work in the social protection system of citizens. Detected need for a preventive means of the occurrence accidents at work associated with the emergence of new types of risks in the process of social and labor relations. Analyzed the key trends and methods social protection of workers, including the allocated social partnership, social policy and corporate responsibility business. It was determined that an additional element of protection from the consequences of the against accident for both workers and entrepreneurs is to develop a corporate insurance that not only complements the safeguards provided under the social security and social insurance, to the highest possible standards in modern terms, but also increases trust and company image.

Ключові слова: соціальний ризик, соціальне страхування, управління соціальними ризиками, соціальний захист працівників, корпоративне страхування.

Keywords: social risk, social insurance, social risk management, social protection of workers, corporate insurance.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

У сучасних умовах господарювання в Україні при низькій економічній проблемі гостро постали й питання соціального захисту населення, зокрема у сфері настання різного роду нещасних випадків. Розвиток ринкових відносин свідчить, що обов'язковою складовою при вирішенні питання забезпечення економічного розвитку України є усунення впливу чинників руйнування трудового потенціалу та попередження соціальних ризиків.

У процесі виробничої діяльності на працівників впливає багато шкідливих (небезпечних) виробничих факторів: фізичних, хімічних, біологічних та психофізіологічних, які можуть безпосередньо вплинути і на стан їх здоров'я. Тому існує необхід-

ність у дослідженні спрямованості дій суб'єктів соціально-трудова відносин на досягнення зменшення соціальних ризиків. При формуванні таких заходів усе більшої актуальності набуває не тільки оцінка ризику виникнення тих чи інших соціальних небезпек, а й розробка заходів реалізації їх попередження та ефективності функціонування системи соціального захисту.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Значимий внесок у формування національної концепції соціального захисту зробили, зокрема, В.Д. Базилевич, К.С. Базилевич, Н.М. Внукова, О.О. Гаманкова, Ю.П. Гришан, О.М. Залетов, С.С. Осадець, Р.В. Пікус,

Я.М. Шумелда, С.І. Юрій та інші вітчизняні учені. Проблематику ключових аспектів соціального страхування досліджували також іноземні автори: А.Н. Аверін, В.С. Балабанов, Н.А. Волгін, М.А. Захаров, Р.Т. Юлдашев та ін. Проте проблема розуміння соціального ризику та його вплив на соціально-трудова відносини залишається недостатньо розробленою і потребує подальшого вивчення.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є визначення сутності, місця і ролі соціальних ризиків настання нещасних випадків в системі соціального захисту населення.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

На сучасному етапі розвитку та формування ринкових відносин, одним з найголовніших напрямів діяльності нашої держави є вирішення питань соціального забезпечення належних умов для життя, вільного розвитку особистості, гідних умов організації праці та ін. Тому соціальний захист відіграє значну роль у житті громадян України, а насамперед тих, хто через будь-які незалежні від них ризикові обставини втратили можливість самостійно забезпечувати себе.

Становлення ринкових відносин повело за собою нестабільність і нестійкість в соціально-економічному становищі працівників. Трансформація трудових відносин зумовила зростання соціальних ризиків, актуалізувала потребу в соціальному захисті найманих працівників і визначила необхідність нових концептуальних підходів до вивчення цієї системи.

Завдання більшості систем соціального захисту полягає в підтримці стабільності доходів громадян, наданні необхідних соціальних послуг. Під поняттям соціального захисту можна розуміти правила перерозподілу суспільного багатства на користь людей, які тимчасово або постійно потребують особливої підтримки з боку суспільства. Як предмет соціального захисту необхідно розглядати соціальні ризики [1].

Об'єктивне існування ризику зумовлено ймовірністю багатьох соціальних, політичних, природних, виробничих процесів, участь у яких приймають суб'єкти соціального життя. У зв'язку із цим та через наявність певних непередбачуваних, випадкових, суб'єктивних обставин можуть відбуватися різного роду відхилення від очікуваного результату. Це свідчить про неоднозначність та ризиковість суспільного життя.

Оскільки в науковій літературі поняття ризику, зокрема соціального, не має однорідного визначення, необхідно розглянути підходи до його змісту.

Р.В. Пікус визначає ризик як ймовірність настання певної події, результатом якої можуть бути втрати очікуваної економічної (фінансової) користі або прями збитки [2]. Такий підхід до визначення ризику розділяє й В.Д. Базилевич, конкретизуючи та структурно описуючи його за допомогою таких характеристик, як небезпека, підпадання під ризик, чутливість до ризику, ступінь взаємодії ризиків. А також, зазначає, що відповідь на питання про причину (природу) збитку, заподіяного об'єкту, визначає характер та механізм виникнення відповідного збитку, що досить важливо для аналізу будь-якого ризику. Саме за цим критерієм він виділяє соціальний ризик та визначає його як ризик виникнення таких негативних соціальних явищ, як злочинність, порушення безпеки об'єктів, несприятливі соціальні зовнішні об'єкти та ін. [3].

В.Д. Роїк під соціальними ризиками розуміє чинники порушення нормального соціального положення

людей при ушкодженні здоров'я, втраті працездатності або за браком попиту на працю (безробіття), що супроводжуються настанням для зайнятого населення матеріальної незабезпеченості через втрату заробітку, додаткових витрат, пов'язаних з лікуванням, а для сімей — втратою джерела доходу у випадку втрати годувальника [4].

Під поняттям соціальних ризиків О.М. Залетов розуміє ймовірність настання випадкових, незалежних від волі людини подій, що загрожують її нормальному відтворенню фізіологічної і соціально-економічної життєдіяльності. Зокрема процес відтворення людини розглядає в широкому змісті цього слова. Перш за все, на рівні родини (домашнього господарства) відбувається народження, виховання і забезпечення первинних умов життєдіяльності людини як суб'єкта суспільних відносин. По-друге, багато елементів відтворення людини включені в економіку суб'єктів, що господарюють, де здійснюються визначені функції відтворення трудових ресурсів. А також на рівні макроекономіки, де відновлення людини з'являється як процес збереження і регулювання народонаселення. Даний підхід дозволяє врахувати як соціальні ризики всі події, що об'єктивно перешкоджають чи порушують виконання людиною соціально-економічних функцій у процесі суспільного відтворення, а соціальний захист розглядає у контексті дії соціальних ризиків у суспільстві [5].

Узагальненням підходів до розуміння змісту соціального ризику може бути визначення Міжнародної Організації Праці, де зазначається, що соціальний ризик — це втрата доходу, що спричиняє необхідність матеріальної підтримки громадян для задоволення мінімальних потреб незалежно від їх індивідуальних можливостей [6].

У своєму підході до поняття "соціального ризику" ми визначаємо його з позиції чинника, ключовим в розумінні якого є трактування поняття "соціальний". З цієї позиції соціальний ризик розглядається як соціальне явище, що веде до виникнення загрози життю та здоров'ю соціальних суб'єктів в будь-якій сфері життєдіяльності — економічній, політичній, трудовій, соціальній. Отже, соціальними слід визнавати ризики, що виникають з причин суспільного характеру й захиститися від яких індивідуально в переважній більшості випадків неможливо. Через те, що вони зумовлені складним комплексом об'єктивних соціально-економічних умов і практично не залежать від волі окремої людини.

Особливої уваги вимагають соціальні ризики найманих працівників. Причинами їх появи може бути невизнання або нерозуміння сутності прав найманого працівника на його робочу силу з боку як роботодавця, так і держави, відсутність соціальної відповідальності останніх перед працюючим. Такі ситуації породжують низку небезпек, що містять потенційні збитки або завдають шкоди для працівників. Небезпека, що веде за собою шкоду або непередбачені збитки в свою чергу перетворюється на сукупність небажаних подій, що і є показником появи ризику. Варто зауважити, що при вжитті запобіжних заходів рівень ризику значно зменшується.

Останнім часом, під впливом внутрішніх і зовнішніх факторів робочі місця піддавалися технологічному удосконаленню. У деяких випадках ступінь небезпеки і ризику вдалося знизити або повністю ліквідувати, наприклад, шляхом автоматизації виробництва. Разом з тим нові технології породжують і нові ризики.

Нові соціальні ризики та ті, що формуються можуть бути викликані також організаційними змінами, зумовленими впровадженням нових виробничих процесів, новими умовами праці, зростанням обсягів роботи, підвищенням інтенсивності праці у зв'язку із ско-

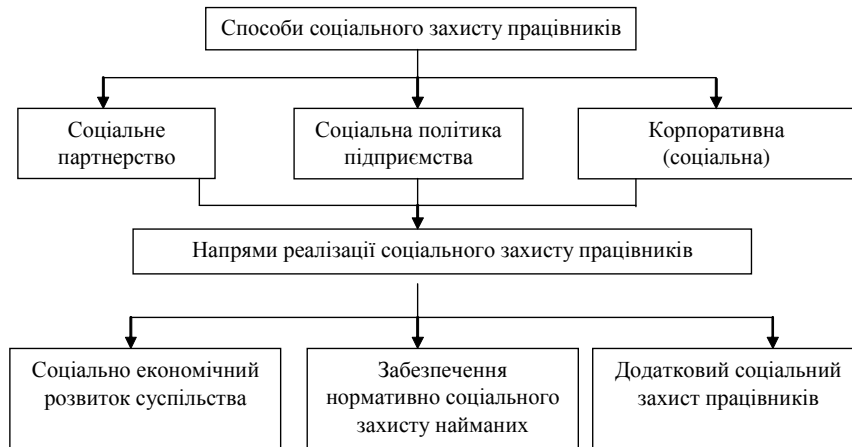

Рис. 1. Напрями та способи реалізації соціального захисту працівників

роченням штату, трудовою міграцією, самозайнятістю, тимчасовими контрактами, ненадійністю чи підвищеним рівнем стресу. У той же час, на робочих місцях зберігаються традиційні ризики, а число нещасних випадків і професійних захворювань все ще неприйнятно високе.

Виникненню нових ризиків для працівників сприяли також значні зміни форм зайнятості, реорганізація робочих місць, зменшення розмірів підприємств. Ці фактори не могли не вплинути на умови праці. Значно розширилася неформальна сфера зайнятості, багато працівників не зареєстровані, їх статус не врегульовано і вони не захищені трудовим законодавством. Тому і виникає необхідність в управлінні соціальними ризиками, розробці соціальних механізмів їх превенції або зниження ступеня їх впливу.

Захист від конкретних видів соціального ризику найефективніше може бути організовано в рамках окремих напрямів соціального страхування — пенсійного, медичного, від нещасних випадків на виробництві, у зв'язку з безробіттям та ін. Досвід страхування від нещасних випадків свідчить, що цей вид особистого страхування може здійснюватися у різних формах, але при цьому зберігається єдиний соціально-економічний зміст: управління соціальними ризиками.

Виникненню ризиків у сфері праці сприяє ряд факторів. Зокрема, нестабільна соціально-економічна ситуація в Україні і на конкретних підприємствах, що призводить до зниження рівня заробітної плати, відсутність зацікавленості бізнесу покращувати умови праці робітникам та попереджувати настання нещасних випадків, зростання незадоволеності працею. Наслідками таких процесів для працівників є нещасні випадки на виробництві, професійні захворювання, втрата роботи, тимчасова втрата працездатності, інвалідність. Усі ці соціальні ризики виникають у процесі трудових відносин і потребують державного регулювання.

За допомогою комплексу заходів, які є складовими системи соціального захисту, держава управляє соціальними ризиками з метою компенсації шкоди постраждалим, сприяє зниженню або попередженню процесів їх настання та впливу на населення. Разом з тим, в умовах сучасного, динамічного розвитку суспільства, коли держава самостійно не в змоззі забезпечити гідний рівень соціального захисту, існує об'єктивна необхідність у пошуку додаткових ефективних шляхів та механізмів удосконалення організації системи соціального захисту громадян. Адже основним її завданням є надання необхідних соціальних послуг та підтримка стабільності доходів населення.

Підґрунтям для ефективної діяльності системи соціального захисту мають бути принципи взаємо-

вигідного соціального партнерства і солідарної відповідальності між органами влади, об'єктами і суб'єктами соціального захисту. Така співпраця реалізується, з урахуванням видів соціальних ризиків, через обов'язкове державне, обов'язкове і добровільне страхування. Комплексне поєднання даних форм страхування сприяє підвищенню впевненості в організації ефективної системи соціального захисту.

Найефективнішим методом співпраці завжди виступає партнерство. За допомогою соціального партнерства відбувається узгодження інтересів соціальних інститутів, відповідальних за соціальний захист, тобто реалізація соціально-економічних інтересів, створення гарантій трудових прав.

Підприємства реалізують соціальну політику, що пов'язана з державною соціальною політикою, яку самостійно обирає держава та від якої залежить співвідношення відповідальності сторін. Україні притаманна соціально-демократична та неоконсервативна моделі. За ними підприємства несуть майже рівну відповідальність із державою за соціальний захист.

Важливим напрямом соціального захисту працівників є соціальна відповідальність бізнесу. Цей термін має європейське походження і частіше звучить як "корпоративна соціальна відповідальність", яка поєднанні із напрямками реалізації соціальних заходів сприяє підвищенню рівня захищеності суб'єктів соціальних відносин [7]. Взаємозв'язок основних напрямків соціального захисту працівників та способи їх реалізації зображено на рисунку 1.

Тобто механізм захисту від об'єктивно існуючих соціальних ризиків повинен бути надійним, а значить страхування має бути обов'язковим для охоплення всіх працюючих. При цьому частки фінансової участі соціальних партнерів можуть бути різними, але кожна країна прагне знайти оптимальні для неї пропорції фінансової відповідальності. Разом з тим, тягар фінансового навантаження, з урахуванням конкретних сучасних економічних і соціальних умов, повинні солідарно нести основні соціальні суб'єкти — роботодавці й працівники, тому виникає необхідність у додаткових видах страхування.

Ми вважаємо, що діяльність по управлінню соціальними ризиками має бути системною та пов'язаною із результатами діяльності підприємства, його репутацією, має викликати довіру до нього різних груп впливу. Враховуючи незадовільні наслідки існуючої компенсаційної політики захисту працюючих, необхідно спрямувати економічні ресурси підприємств саме на недопущення випадків ризику, прозорість організації умов праці, виробничих небезпек, соціальну захищеність працівників.

Кожен роботодавець повинен розуміти, що робочий персонал — найголовніший капітал будь-якої компанії. А страхування від нещасного випадку дозволяє підвищити соціальну захищеність співробітників і є одним з найбільш доступних способів підвищення соціального захисту.

Одним із важливим елементів управління соціальними ризиками в соціально-трудових відносинах є колективне страхування від нещасних випадків на виробництві. Зацікавленими в ньому є обидві сторони — працівники, адже вони можуть відчувати себе впевненіше і роботодавці, які таким чином, забезпечують страхування своєї відповідальності за персонал підприємства. Додаткове корпоративне страхування працівників від нещасних випадків дозволяє захистити майнові інтереси працівників, пов'язані з постійним або тимчасовим зниженням рівня доходу в результаті нещасного випадку або хвороби.

Високим проявом турботи керівництва про працівників організації має бути турбота про життя і здоров'я людей, трудящих на благо спільної справи. Адже чим би не займалася та чи інша організація, її керівництво завжди зацікавлене в залученні до роботи цінних кваліфікованих кадрів, тому що від професіоналізму співробітників підприємства безпосередньо залежить успішний розвиток бізнесу. Природно, що втрата цінних кадрів не кращим чином позначається на благополуччі та іміджі підприємства. Тому вони змагаються один з одним за цінних кваліфікованих співробітників, створюючи зручні графіки роботи, призначаючи більш високу заробітну плату і т. п. Разом з тим висока заробітна плата не завжди може утримати або залучити затребуваного працівника, адже якість соціального пакету, що пропонується підприємством, також має велике значення. Саме тому корпоративне страхування не лише служить додатковим захистом, але і виступає стимулом роботи в конкретній фірмі. Таким чином, здійснюючи корпоративне страхування від нещасних випадків на виробництві, підприємства забезпечують своїм співробітникам упевненість у тому, що якщо з кимось із них трапиться щось непередбачуване, матеріальна допомога їм гарантована.

Виходячи з цього, ефективна діяльність перспективного підприємства, що розвивається повинна ґрунтуватися на принципах корпоративної соціальної відповідальності до яких, зокрема, належать:

- робота над створенням максимально безпечних робочих місць;

- додаткове використання програм обов'язкового і додаткового соціального страхування;

- розвиток людських ресурсів.

Такі завдання корпоративного управління цілком відповідають принципам сталого розвитку компаній. У довгостроковій перспективі їх ефект виявляється не лише у зростанні соціальних показників, але й у економічних вигодах.

ВИСНОВКИ

Продумане та зважене управління ризиками зменшує величину можливих втрат. Багатогранність ризиків, що існують у сфері праці, потребують більш удосконаленого механізму організації соціального захисту як для працівників так і для роботодавців. Враховуючи аспекти існуючої компенсаційної політики захисту працюючих, необхідно спрямувати економічні ресурси підприємств саме на недопущення випадків ризику, прозорість організації щодо умов праці, виробничих небезпек, соціальної захищеності працівників.

Особливої уваги вимагають ризики у сфері соціально-трудових відносин. Серед способів соціального захисту працівників виділяємо соціальне партнер-

ство, соціальну політику та корпоративну відповідальність підприємств. Взаємозв'язок даних способів у поєднанні із напрямками соціального захисту сприяє зниженню, попередженню та убезпеченню працівників від наслідків нещасних випадків. Тому, враховуючи аспекти існуючої компенсаційної політики захисту працюючих, необхідно спрямувати економічні ресурси підприємств саме на недопущення випадків ризику, прозорість організації щодо умов праці, виробничих небезпек, соціальної захищеності працівників. Ми вважаємо, що діяльність по управлінню професійними ризиками має бути системною, безпосередньо пов'язаною із результатами діяльності підприємства, його репутацією, довірою до нього різних груп впливу.

Отже, система соціального захисту полягає в підтримці стабільності доходів громадян і наданні їм необхідних соціальних послуг. У той же час існуючий соціальний ризик веде за собою втрату доходу та спричиняє необхідність матеріальної підтримки для задоволення мінімальних потреб громадян. Тому виникає необхідність в управлінні соціальними ризиками з метою компенсації шкоди постраждалим, зниження та попередження їх настання.

Література:

1. Коваленко О.М. Соціальний захист як елемент соціальних стандартів у категоріях соціальної справедливості / О.М. Коваленко // Теорія та практика державного управління. — 2012. — Вип. 1 (36). — С. 303—309.
2. Управління фінансовими ризиками: Опорний конспект лекцій / Р.В. Пікус, Н.В. Приказюк. — Кам'янець-Подільський: аксіома, 2010. — 228 с.
3. Страхування: підручник / За ред. В.Д. Базилевича. — К.: Знання, 2008. — 1019 с.
4. Основи соціального страхування / В.Д. Роик. — М.: Анкил, 2005. — 256 с.
5. Страхування від нещасних випадків: навчальний посібник / О.М. Залетов, А.М. Соболев, О.В. Бондар. — К.: Міжнародна агенція "BeeZoone", 2003 — 352 с.
6. Про мінімальні норми соціального забезпечення: конвенція МОП від 28.06.1952 р. № 102 // [Електронний ресурс]. — Режим доступу: www.ilo.org
7. Фоменко Г.Г. Формування соціальних витрат підприємств у процесі реалізації соціального захисту працівників / Г.Г. Фоменко // Економіка промисловості. — 2012. — № 3—4. — С. 356—360.

References:

1. Kovalenko, O.M. (2012), "Social protection as an element of social standards in terms of social justice", *Teoriia ta praktyka derzhavnoho upravlinnia*. Vol. 1 (36), pp. 303—309.
2. Pikus, R.V. and Prykaziuk, N.V. (2010), *Upravlinnia finansovymy ryzykamy [Financial Risk Management]*, Akxioma, Kamianets'-Podil's'kyi, Ukraine.
3. Bazylevych, V.D. (2008), *Strakhuvannia [Insurance]*, Znannia, Kyiv, Ukraine.
4. Roik, V.D. (2005), *Osnovy sotsyal'noho strakhovanyia [Fundamentals of Social Security]*, Ankiyl, Moscow, Rosiya.
5. Zaliyev, O.M. Soboliev, A.M. and Bondar, O.V. (2003), *Strakhuvannia vid neschasnykh vypadkiv [Insurance against accidents]*, Mizhnarodna ahentsiia "BeeZoone", Kyiv, Ukraine.
6. Konventsiiia MOP (1952), "Minimum Standards of Social Security", available at: <http://www.ilo.org> (Accessed 23 January 2014).
7. Fomenko, H.H. (2012), "Forming social costs of enterprises in the implementation social protection of workers", *Ekonomika promyslovosti*. — Vol. 3—4, pp. 356—360.

Стаття надійшла до редакції 26.02.2014 р.